

Nada Vajs

FITONIMIJA U VITEZOVIĆEVU RJEČNIKU "LEXICON LATINO – ILLYRICUM" (II)

U drugom dijelu priloga nastavlja se obrada fitonimije u Vitezovićevu rječniku, pri čemu se stalno vodi računa o identifikaciji i etimologiji. Ovdje je obuhvaćeno 95 hrvatskih naziva, što, zajedno s prvim dijelom, predstavlja trećinu sveukupne građe. Svi se nazivi uspoređuju s potvrđama iz kajkavskih rječnika (Belostenec, Jambrešić, Patačić), što omogućuje cjelovitije sagledavanje jedne relativno zatvorene leksičke klase i sigurniju identifikaciju pojedinih Vitezovićevih fitonimskih potvrda. Da bi identifikacija bila što pouzdanija, latinske se potvrde uspoređuju s nazivima za biljke u klasičnim pisaca te u srednjovjekovnim predlineovskim nomenklaturama.

18. *Acetabulum herba* (l.10) – *klobučac trava*.

Sudeći po latinskom značenju riječi *acetabulum*, ovdje ne bi mogla biti riječ o nekoj konkretnoj biljci, jer u latinskim piscima to znači "dio biljke koji svojim oblikom podsjeća na bočicu za ocat", zatim "čашku u cvijetu koprive" i "sporangij u paprati"¹. Djelomično ista značenja imaju i Belostenec (l.15) i Jambrešić (13). Što se tiče hrvatskog naziva, *klobučac*² je oznaka za *Cotyledon umbilicus Veneris*, zatim za *Cyclamen europaeum* i gljivu *Agaricus lactifluus* (v. Šulek 147), što je izvedenica od *klobuk*³. Onomasiološka je motivacija naziva prozirna bez obzira da li je riječ o izgledu cvijeta, o izgledu lista ili pak gljivina klobuka.

No u Vitezovića se ipak izrijekom kaže i u latinskom – *herba*, i u hrvatskom – *trava*, kao da je riječ o nekoj posebnoj vrsti. Imajući na umu sve izneseno, ne možemo kazati na koju se konkretno biljku naziv odnosi.

19. *Acetosa* (l.10) – *kiselac, šćav*.

Oxalis (l. 363) – *kiselac, kiselica trava*.

¹ V. André 15.

² Usp. značenja za *klobučec* u kajkavskom, KR 2,301.

³ Etim. v. Skok 2,22 s.v. kalpak.

Lapathum (l. 292) – bez naziva.

Da bismo s više sigurnosti sagledali o kojem je rodu i vrstama u Vitezovića riječ, podimo od latinskih natuknica. Nazivi *oxalis* i *lapathum* potvrđeni su u klasičnih pisaca (v. André 232) i odnose se na *Rumex acetosa*, a *acetosa* nije potvrđeno kao fitonim već je ženski rod pridjeva *acetosus* "kiseo".

U kajkavskim dvojezičnim rječnicima naziv *acetosa* je potvrđen u Belostenca (1,18), ali se s te riječi upućuje na *oxalis*, a s.v. *oxalis* (1,854) navode se sinonimi *acetosa* i *lapatum minimum*, s hrvatskim nazivima *šćav pomenši*, *šoška najmenša*, i upućuje na *rumex*. Kod *rumex* (1,1066) se opet spominju isti latinski nazivi. Krug se zatvara nazivom *lapathon*, *lapathum* (1,727), gdje se pod 2. upućuje na *oxalis*.

Patačić (1.581) s.v. *oxalis* daje hrvatski naziv *kiselica*, a u latinskom komentaru spominje i sinonimne nazive *Rumex acidus* (*vulgo: acetosa et acetosella*), a s. v. *lapathum* (l. 581) donosi naziv *šćav* i spominje još nekoliko vrsta: *L. acutum*, *šćav kseli*; *L. magnum*, *veliki šćav*, itd. U latinskom komentaru uz ove nazive uvijek se ponavlja *rumex* s različitim kvalifikativima, koji označavaju različite vrste: *R. acutus*, *R. sativus*, itd.

U AR su potvrđena sva tri naziva: *šćav* (17,513), *kiselica* i *kiselac* (5,6) iz različitih izvora s točnim identifikacijama što ih je dao Šulek.

Prema tome, Vitezovići nazivi *kiselac* i *kiselica trava* označavaju *Rumex acetosa* (a možda i *R. acetosella*), dok je *šćav* opći i vjerojatno stariji naziv za rod *Rumex*.

Što se tiče motivacijskog impulsa za stvaranje naziva *kiselac*, *kiselica*⁴, on je jasan: "zbog *kiselog* okusa lišća [neke se vrste *Rumex*] iskorišćuju kao povrće i začín" (Kušan 160)⁵.

Isto vrijedi i za naziv *šćav*, koji je čakavska realizacija prasl. riječi (usp. stosl. *štavъ*, štokavski *štavalj*, *štavelj*⁶, kajkavski *šćav*). Prvobitno je značenje sveslav. i praslav. korijena "kiseo"⁷. Onomasiološka je motivacija u oba naziva ista, samo što je kod *kiselac*, *kiselica* semantizam proziran, dok je u *šćav* istovrstan, ali danas neproziran. Ili, drugim riječima, u oba naziva postoji jednaka organizacija forme sadržaja.

20. *Adiantum capillus Veneris* (l. 14) – vodena papraća.

Capillus Veneris (l. 74) – kamena ruta, kamena rutica.

Iako je riječ o različitim vrstama paprati, ovdje ćemo ih razmotriti zajedno jer se još od davnine nazivi za ove dvije vrste često brkaju. U praksi, situacija nije mnogo drugačija ni danas.

⁴ Etim. v. Skok 2,56 s. v. kasan.

⁵ Usp. i sistematski naziv *R. acetosa* i *R. acetosella*.

⁶ V. Skok 3,412 s.v. štaviti.

⁷ Izraz *štaviti kožu* znači zapravo "kiseliti kožu u vodi" (v. Skok n. mj.).

Latinski nazivi *adiantum* i *capillus Veneris* mogli su označavati jednu, a mogli su se odnositi i na dvije različite vrste⁸. Zajednički im je semantizam "listovi nalik na žensku vlas", što se odražava i u nazivima⁹.

U kajkavskim se rječnicima razlikovanje između dviju vrsta poklapa otprilike s Vitezovićevim. U Belostenčevu se rječniku (1,26) s.v. *adiantum* navodi naziv *ženski las trava*, a s.v. *capillus, capillus Veneris* (1,229) *preprut vodena* i *praprac* (što je označeno kao dalmatinizam). U Patačića (l. 588) se s.v. *adiantum* spominje *ženski las*, a u latinskom se komentaru navodi da se u Pseudo Apuleja naziva i *capillus Veneris* i *capillaris*. Na istoj stranici rukopisa s.v. *album* navodi se hrvatski naziv *rutvica kamenata*, a u latinskom komentaru kaže da se *vulgo* zove i *Ruta muraria* ali i *Capillus Veneris*. Dakle, riječ je o dvije vrste, iste kao i u Vitezovića.

20.1. Za naziv *vodena papraca*, što ga AR (9,629) navodi kao Mikaljinu potvrdu za *Adiantum capillus Veneris*, ponovnom provjerom i uvidom u tekst, koji je na tom mjestu vrlo slabo otisnut, možemo zaključiti da je moguće i čitanje *paprača*. Tome u prilog govori i Vitezovićeva potvrda *vodena paprača*, a ta je grafija izvan svake sumnje.

Fitonim *vodena paprača* odnosi se i na gospinu kosu, *Adiantum capillus veneris*¹⁰.

20.2. Nazivi *kamena ruta, kamena rutica* označavaju drugu vrstu paprati: zidnu ruticu, *Asplenium ruta muraria*, koja raste u pukotinama stijena ili na zidovima¹¹. Zanimljivo je spomenuti da se za ovu vrstu paprati upotrebljavaju nazivi *ruta, rutica* (ali s kvalifikativom *kamena*), što su nazivi za jednu drugu biljku, *Ruta graveolens*. To je stoga što lepezasti listovi paprati¹² podsjećaju na listove rute¹³.

21. (1) *Aesulum* (l. 20) — šipak, nešplin voće.

Aesulus (l. 20) — šipak, nešplin dub.

⁸ André (18) navodi da se nazivi *adiantum* i *capillus Veneris* u klasičnih pisaca mogu odnositi na *Adiantum capillus Veneris*, koja se često brka s *Asplenium adiantum nigrum*, dok *capillus Veneris* (69), jednako kao i *saxifraga* označavaju neku vrstu biljke koja raste na stijenama (Satureja, Thymus ili sl.).

⁹ U apotekarskoj se upotrebi razlikovalo čak 5 vrsta "trava-vlasi" (*herbae capillares*): *Adiantum capillus Veneris*, *Asplenium ruta muraria*, *Asplenium trichomanes*, *Asplenium adiantum nigrum* i *Asplenium ceterach*. (V. Marzell 1,118). Za hrvatske nazive usp. Šulek ss.vv.

¹⁰ "Vrlo nježna paprat s lepezastim peteljkaama koje su smještene na tamno smeđim, skoro crnim peteljkaama. ... Traži vlagu i toplinu" (Kušan 101).

¹¹ "Kleiner zierlicher Farn. Die Pflanze wächst mit Vorliebe an alten Mauern, auch auf Felsen", Marzell 1,487.

¹² "Kleiner zierlicher Farn mit mehrfach gefiederten Wedeln, die in ihrer mehrfach einigermaßen den Blättern der Raute (*Ruta graveolens*) gleichen", Marzell 1,487.

¹³ Za nazive *ruta, rutica* v. nastavak ovoga članka (III).

(1) *Mespilum* (l. 321) – *mušmulja, šipak, mušmulj voće.*

Mespilus (l. 321) – *mušmulja, šipak dub.*

(2) *Malum punicum* (l. 321) – *šipak.*

21.1. Latinske nazive *aesulum/aesulus* nećemo naći ni u jednom latinskom rječniku, već samo *aesculum/aesculus*. Ne bi se moglo raditi o omašci u rukopisu jer se i u drugim izvedenicama na istome listu (*aesuletum locus, aesuleus*) nedvojbeno čita upravo tako, pa je onda vjerojatno sam Vitezović imao krivi podatak o tom latinskom fitonimu. Uzmemo li da je to doista Vitezovićeva pogreška umjesto *aesculum*, svi ostali nazivi, kako latinski, tako i hrvatski, dolaze na svoje pravo mjesto, iako *aesculus* kod klasičnih pisaca označava vrstu hrasta koji raste u južnoj Italiji, *Quercus farnetto*¹⁴.

Naime, uz natuknicu *aesculus vel esculus* (l. 504) Patačić izričito upozorava (*cave...*) da se ne smije misliti da je to isto što i *mespilum*, no ne daje hrvatske nazive. Da je kod starih botaničkih naziva za *Mespilus germanica* dolazilo do brkanja između *mespila* (*mespilum* i dr.) i *aesculus* (*esculus*), svjedoči nam i Albertus Magnus¹⁵: *mespilus autem est arbor nota, quae alio nomine esculus corrupte vocatur*. Stoga valja uzeti da Vitezovićevi latinski nazivi *aesculum/-us* i *mespilum/-us* označavaju istu biljku.

Hrvatski nazivi *nešplin, mušmulj* i *mušmulja* odnose se nedvojbeno na *Mespilus domestica*, a *šipak*, inače najrašireniji naziv za *Rosa canina* i *Punica granatum*, što ima i sam Vitezović (v. 21.2.), ovdje također označava *Mespilus*. To je vjerojatno stoga što jestivi plod mušmule ima sličnosti s plodovima šipka i mogranja, tj. zajednička im je karakteristika "koštuničasti plod".

Od starijih rječnika samo kod Belostenca nalazimo naznaku za takvu upotrebu naziva *šipak*: s.v. *šipek* (2,483), nakon nabiranja latinskih sinonima koji znače *Rosa canina*, pod 2. upućuje na *nešplin*, ali tamo više nema nikakva spomena o nazivu *šipak*.

Naziv *nešplin* romanska je posuđenica od tal. *nepolo* < lat. (iz grč.) *mespilus*, dok je *mušmulj(a)* balkanski turcizam¹⁶.

21.2. Latinski nazivi *malum punicum* i *malum granatum* zabilježeni su u Plinija i Kolumele i oba su se odnosila na šipak ili mogranj, *Punica granatum* (André 198).

Šipak je samonikla mediteranska biljka koja se javlja i u kultiviranom obliku zbog jestivih plodova. Plod je šipka oblika i veličine jabuke¹⁷, na tjemenu kao okrunjen, a iznutra ispunjen sočnim jestivim sjemenkama. Ovi plodovi nisu

¹⁴ V. André 19.

¹⁵ *De Vegetabilibus Libri VII, Historiae naturalis pars XIII*, cit. u Marzell 3,185.

¹⁶ Za obje etimologije v. Skok 1,141 s.v. *beskola*; Bezljaj 2,220 s.v. *nešplja*.

¹⁷ "Die apfelähnliche Frucht sehr viele Körner (Samen) enthält!, Marzell 3,1192.

ni po čemu srodni s plodovima divlje ruže (*Rosa canina*) koje također zovemo šipcima (Grlić 220).

Vitezovićev naziv *šipak*¹⁸ i danas je, uz *mogranj*, uobičajeni naziv za *Punica granatum*. Mikalja (263) bilježi oba naziva, dok Belostenec (1,758) ima naziv koji je onomasiološki motiviran izgledom ploda nalik jabuci: *jabuka zernata* (s.v. *malum*) i *zernate jabuke* (1,1000 s.v. *punicus*), a u hrvatskom dijelu (2,228) potvrđuje i *mogran*, koji upućuje na *šipek*, gdje se više ne spominje. Jambrešić (532 s.v. *malogranatum*) donosi *šipek veliki* i *jabuka puna zernja*, a Patačić (1. 536 s.v. *malum ... punicum*) *jabuka granadska* i *jabuka afrikanska*, gdje kvalifikativi (*granadski*¹⁹ i *afrikanski*) govore o podrijetlu biljke.

22. (1) *Allium* (l. 25) – *česan, beli luk, češnjak*.
- (2) *Cepa, cepe* (l. 83) – *črljenac, crljeni luk*.
- (3) *Porrum* (l. 398) – *por*.
- (4) *Ampeloprasum* (l. 30) – *divji por, prasji luk*.
- (5) *Scorodoprasum* (l. 454) – *divji luk, poljni luk*.
- (6) *Bulbus* (l. 65) – *škanjula, kozjak luk*.
- (7) *Squilla, caepa marina* (l. 473) – *morski luk*.

Sve se ove biljke odlikuju razvijenom lukovicom, jakim mirisom i više-manje ljutim okusom.

Naziv *luk*²⁰ pojavljuje se kao hiperonim kod gotovo svih vrsta (osim za *porrum*), a kvalifikativi (kao *beli, crljeni, divji, kozjak, poljni, morski* i sl.) razlikovna su obilježja za pojedine vrste.

22.1. Kao hrana, začim ili lijek u narodnoj medicini, bijeli je luk kao kulturna biljka poznat od davnine²¹, a podrijetlom je vjerojatno s Dalekog istoka. Stari naziv *allium*²² odnosi se nedvojbeno na češnjak, *Allium sativum*.

Naziv *česan* (kajkavski *česen*), pridjevska poimeničena izvedenica na -ьнъ, od glagola *česati*²³, prvotno je značio "dio luka", a kao samostalna oznaka za

¹⁸ Etimologiju za slavensku riječ *šipak*, v. Skok 3,393 s.v. šip.

¹⁹ Naime, Patačić u latinskom komentaru izvodi zaključak da je španjolska pokrajina Granada dobila ime po tom voću, "ubi horum malorum felix et facilis copia".

²⁰ Za etimologiju naziva *luk* v. Skok 2,327 s. v. luk¹, gdje se konstatira da zapravo mišljenja etimologa nisu jedinstvena. Najviše je dvojenja o tome da li je *luk* posuđenica iz germanskoga. Machek pripisuje naše *luk* i njem. *Lauch* predindoevropskom supstratu. No kako je luk izrazito kulturna biljka, po Skokovu je mišljenju *luk* najvjerojatnije praslavenska posuđenica, o čemu svjedoče i ostali nazivi-posuđenice za istu biljku, kao *kroma* iz grčkoga, *kapula* iz dalmatskoga, tj. latinskoga, *čebula* iz talijanskoga, *sogan* iz turskoga, koji dokazuju koliko su se puta nazivi za tu biljku posuđivali.

²¹ Usp. Kušan 552.

²² Usp. Plinije 19,11: *alium, allium* i druge sinonimne (grčke) nazive, kao *scordion, scordon, scordonia*, sve u André 23.

²³ "Sveslavenski glagol iz praslavenskoga doba iz oblasti njegovanja tijela i stoke", Skok 1,311-12

navedenu vrstu nastao je iz sintagme *česъnъ* ili *česno-b(ij)eloga luka*. Taj se pridjev poimeničuje na *-jak*: *češnjak*²⁴. Taj je naziv, osim u Vitezovića, potvrđen i u Belostenca s.v. *allium scordon* (2,68), Jambrešića s.v. *allium* (str. 32) i Patačića s.v. *allium* (l. 574).

22.2. Crveni luk, *Allium cepa*, ima cjelovitu i znatno veću lukovicu. Onomasiološka motivacija u fitonimima kod kojih se kao kvalifikativi javljaju nazivi za boje, "crven", "bijel", dolazi od vanjske karakteristike biljke/ploda: vanjska ovojnica ploda kod *A. sativum* je bijela, a kod *A. cepa* je crvena (crvenkasta).

U staro je doba naziv *cepa* bio hiperonim za više vrsta, koje su se razlikovale pomoću različitih kvalifikativa: *c. capitata*, *c. agrestis*, *c. rotunda*, *c. conditoria*, ili determinativima koji označuju mjesto ili zemlju podrijetla: *c. germana*, *c. gallica*, *c. africana*, itd.²⁵

Vitezovićev naziv *črljenac* (poimeničeni lik od *črljen*) kajkavska je varijanta fitonima²⁶, dok njegov drugi naziv, *črljeni luk*, očito predstavlja primorsku varijantu²⁷. No, u izvedenicama, s.v. *cepens*, Vitezović upotrebljava samo kajkavske likove: *črljenčev*, *od črljenog luka*. Mikalja (186) ima *kapula*, što je dalmatoromanski refleks od lat. *cepulla* (izvedenica od *caepa*)²⁸, naziv i danas u uporabi na gotovo cijelom obalnom području.

22.3. Naziv *por*, za vrstu *Allium porrum* (poriluk), romanska je posuđenica, od tal. *porro* (< lat. *porrum*)²⁹. Ostali latinski, predsistematski nazivi su *exoporium* i *prasium*. Naime, kao što ćemo vidjeti kod *ampeloprasum* (22.4.), lat. *porrum* prasrodno je s grč. *πράσον*³⁰. U kajkavskih je leksikografa potvrđena složenica *porluk*³¹.

22.4. *Ampeloprasum* (< grč. *ἀμπελόπρασον*, Dioskurid 2,150) u klasičnih je pisaca označavao *Allium ampeloprasum*³². U srednjolatinском (Bauhin, Pinax 72) zabilježeni su nazivi *ampeloprasum* i *porrum silvestre*. Vitezović ima dva zanimljiva naziva: *divji por* je tvoren analogijom na *por* (v. gore) uz kvalifi-

s.v. česati.

²⁴ Isti semantizam nalazi se i u njemačkom nazivu *Knoblauch* < *klieben* "cijepati", zbog toga što osnova *čes-* prvobitno znači isto, v. Bezlaj 1,79 s.v. česen.

²⁵ V. André 80.

²⁶ Usp. za kajkavski: *čerleni luk* (Belostenec 1,263), *čerlenec luk*, *čerljenak* (Jambrešić 100), *luk čerlenec* (Patačić l. 577).

²⁷ Za postanje varijanata *črljen*, *črljen* uz *crven* "crven" i dublete *črv* "črv, vermis" iz prasl. pridjeva **čwrmъnъ* "crven", v. Skok 1,275-6 s.v. crn¹; Bezlaj 1,89 s.v. čern, črmljen i 1,90 s.v. črv.

²⁸ V. Skok 2,44 s.v. kapula.

²⁹ V. Skok 3,10 s.v. por.

³⁰ Usp. *praz*, *pras*, *prasi luk*, *prazina*, Simonović 21.

³¹ Belostenec 1,935, Jambrešić 740, Patačić l. 854.

³² André 28.

kativ *divji* (jer on izgledom i mirisom podsjeća na poriluk); drugi naziv, *prasji luk*, sastoji se od pridjevske izvedenice od *prasv*, koji je balkanski grecizam (<grč. *πράσων*, prasrodno s lat. *porrum*³³), i hiperonimskog naziva *luk*.

U Belostenca (1,84) za *ampeloprasum* ili *porrum vinearum* potvrđen je naziv *luk pori vinogradski*, a Jambrešić i Patačić ga ne navode.

Možemo dakle zaključiti da se Vitezovićevi nazivi *divji por*, *prasji luk* odnose na vrstu *Allium ampeloprasum*, lučac (vinogradski luk ili vinogradski porjak).

22.5. *Scorodoprasum* je kasnija složenica od dva grčka elementa: *scorodon* (drugi naziv, uz *allium*, za bijeli luk), i *prasum* (v. gore), potvrđena samo u srednjolatinским rječnicima. Vitezovićevi nazivi *divji luk*, *poljni luk* odnose se na divji luk, *Allium scorodoprasum*, koji ima određene sličnosti s češnjakom, što je vidljivo iz Belostenčeve potvrde *poljski češnjak*³⁵. U Jambrešića i u Patačića nema potvrda za tu biljku.

22.6. Dok bi se za hrvatske nazive *škanjula* i *kozjak luk* nedvojbeno moglo reći o kojoj je vrsti luka riječ, dotle je za latinski naziv *bulbus* (< grč. *βολβός*) nemoguće odrediti na koju se vrstu odnosi. *Bulbus* se u staro vrijeme upotrebljavao kao opći naziv za "određeni tip korijena – lukovicu" (za razliku od običnog korijena – *radix*) i označavao je općenito biljke s lukovicom, a tek u različitim svezama, kao *b. agrestis*, *b. africanus*, *b. albus*, *b. rubens*, označavao je pojedine vrste³⁶. Takvu uporabu potvrđuje nam i Patačić (l. 568) s. v. *bulbus*: "koren glavičasti okrugli ali naokrugli, komoščast, kakti je glavica češnjakova, ali lupinjast, kakti luka čerlenca. Takove korene imaju mnogo cvetje i mnogo trave".

No ipak, u Belostenčevu rječniku (1,197) s.v. *bulbus* nalazimo nazive *divji češnjak ili primorski*³⁷, a s.v. *ascalonia*, *ascalonium* (1,134) daje se i opis luka: "Nekoi mali luk tj. lešnjačec. A pri morju i vu Istrije škalon luk, kozjak zovu". Očito je da se svi ti nazivi, kao i Vitezovićevi, odnose na istu vrstu.

Vitezović je opći latinski naziv *bulbus*, koji pokriva značenja iz botaničke terminologije, upotrijebio za oznaku određene vrste, što u starim nomenklaturama nije zabilježeno. Naziv *škanjula* je posuđenica iz tal. *scalogna* (< lat. (*cepa*) *ascalonia* < grč. *ἀσκαλώνιον κρόμνον* "vrsta luka podrijetlom iz Ascalona, grada u južnoj Palestini")³⁸, što je preko likova *škalonja*, *škaljuna* metatezom (l

³³ V. Skok 3,23 s.v. *pras*; Carnoy 223.

³⁴ Pridjev *poljni* nije potvrđen u AR. Vitezović upotrebljava ravnomjerno pridjevske izvedenice na *-ni* i na *-ski* (usp. *poljni miš* s.v. *nitella* 1.341 i *poljski miš* s.v. *nitedula* 1.341 i *mus agrestis* 1.333).

³⁵ Belostenec 1,1093 s.v. *scorodoprasum*.

³⁶ V. André 60.

³⁷ Slično je i u Jambrešića (73) s. v. *bulbus*: *divji luk*.

³⁸ V. Carnoy 40.

– *nj* > *nj* – *l*) dalo *škanjula*³⁹. *Luk kozjak*⁴⁰ je i danas prihvaćeni (književni) naziv za *Allium ascalonicum*.

22.7. Latinski naziv *scilla* (< grč. *σκίλλα*⁴¹) označavao je najprije mediteransku biljku velike lukovice, *Urginea maritima*, na koju se i Vitezovićev naziv odnosi, a kasnije različite biljke lukovičasta korijena (v. André 284). U latinskoj leksikografiji (v. DELL 645) dolazi do brkanja u pisanju *scilla/squilla*. Dok je za morsku biljku češće u uporabi *scilla*, naziv *squilla* je od Varona potvrđeni naziv za morskog raka (*Squilla mantis*), ali isti Varon i Paladije imaju za morsku kapulu i *squilla* (v. André *n.mj.* i Marzell 4,911). Što se tiče sinonimnog latinskog naziva *caepa marina*, u latinskim glosama nalazimo zabilježen deminutivni, zapravo pučki, oblik *cepula marina*⁴², prema kojemu su kalkirani nazivi u drugim jezicima (fr. *oignon marin*, engl. *sea oignon*, njem. *Meerzwiebel*), pa tako i Vitezovićev *morski luk*⁴³. Belostenec (1,1141) s.v. *squilla* navodi i *scilla*, ali umjesto hrvatskog naziva daje samo opis biljke: "luk stanoviti divji koji trikrat v letu cvete...", dok Jambrešić s natuknice *scilla* (899) upućuje na *squilla* (937), gdje navodi naziv *morski čerlenec luk*.

23. (1) *Amarantus* }
(1) *Amaratus* } (l. 27) – trator cvit.
(2) *Blitum* (l. 62) – blitva. trator, tratorina.
(2) *Beta* (l. 60) – blitva.
(2) *Beta alba* (l. 60) – bela blitva.
(2) *Beta nigra* (l. 60) – črljena blitva.
(3) *Limonium* (l. 300) – divja blitva.

Još u klasičnom latinskom, od Plinija nadalje, naziv *blitum*, koji je označavao *Amaranthus blitum*, često se brkao s nazivom *beta* (koji je uz dubletu *beta* bio podložan kontaminaciji s nazivom *blitum*, pa tako imamo likove *bleta* i *blida*⁴⁴). Dakle, latinski nazivi *blitum* i *bleta* označavaju *Amaranthus blitum* i *Beta vulgaris*, dok *beta* označava samo rod *Beta*. Upravo to stanje u denominaciji odražava se i u Vitezovićevim potvrdama, jer on s.v. *blitum* navodi *blitva*, što se odnosi na *Beta*, te nazive *trator*, *tratorina*, koji se odnose na *Amaranthus*. Hrvatski naziv *blitva*, zbog sačuvanosti početne suglasničke skupine *bl-*, svjedoči nam o starosti naziva i o dalmatskom posredstvu u preuzimanju lika iz ukrštenih latinskih *beta* × *blitum*⁴⁵, a označava isključivo rod *Beta*.

³⁹ V. Skok 3,255 s.v. skalonja.

⁴⁰ Izvedeno iz *koza* (poimeničeno od *kozji*), v. Skok 2,173 s. v. koza.

⁴¹ V. Carnoy 237.

⁴² Otale je tal. *cipolla marina*, Penzig 1,444.

⁴³ Usp. u Šuleka nazive *morska kapula*, *divja kapula*, *pasji luk*, sve za *Urginea maritima*.

⁴⁴ V. André 43 i 55.

Latinski naziv *limonium* (Plinije 20,72; Dioskurid 4,16) sinonimni je naziv za *beta silvestris*, koji pripada rodu *Statice* (= *Limonium*).

23.1. Latinsko *amarantus* (< grč. ἀμάραντος) kod Plinija, Kolumele i dr. označavalo je *Amaranthus caudatus*, kod Dioskurida *Heliochrysum orientale*, a kod Pseudo Apuleja *Portulaca oleracea* (v. André 26). Vitezovićev naziv *trator* odnosi se na rod *Amaranthus*⁴⁶, a nalazimo ga i u rječnicima Mikalje, Della Belle, a zatim i u narodnoj poeziji. Budući da je potvrđeno i *strator*, pretpostavlja se da je to prvobitni lik. Početno je *s-* ispalo zbog toga što se identificiralo s prijedlogom. No, etimologija toga lika nije riješena⁴⁷. *Trator, tratorina* s.v. *blitum* odnose se na *Amaranthus blitum*. Kajkavske potvrde za *amarant(h)us* su sljedeće: Belostenec (1,76) s.v. *amaranthus* bilježi da označava dvije vrste, (1) *sneljek trava* i (2) *barsunski cvet*; Jambrešić nema taj naziv, dok Patačić (l. 632) s.v. *amarantus major rubri* navodi *ščir veliki*, a s.v. *amarantus purpureus* — *ščir mali, cvet ljubavi*.

Prema onome što je kazano gore (v. 23), možemo zaključiti da se Vitezovićev naziv *blitva* s.v. *blitum* ipak odnosi na rod *Beta*, kao što je to i *blitva* s.v. *beta*. Situacija nije ništa jasnija ni u kajkavskih leksikografa: Belostenec (1,188) s.v. *blitum* navodi naziv *ščir zeliče*, Jambrešić (1144) s. v. *blitum* donosi (vjerojatno greškom) *blirva*, dok Patačić (l. 576), pod istom natuknicom navodi *blitva*, ali bez uobičajenog latinskog komentara.

23.2. *Blitva* s.v. *beta* označava rod *Beta*. Belostenec (1,180) s.v. *beta* donosi nazive *blitva; beta flatua, stočna blitva, blitva luda*, a Patačić (l. 576) s.v. *beta* navodi naziv *cikla*, a u latinskom komentaru kaže: "Haec (sc. beta) duplex: una alba, quae insipida ... altera rubra". *Beta nigra* u Plinija (24,150) označavala je *Beta vulgaris*, a Vitezovićeva *črljena blitva* vjerojatno označava ciklu, crvenu blitvu, koja se sistematski naziva *Beta vulgaris v(arietas) rapacea f(orma) rubra*⁴⁸. *Bela blitva (beta alba)* odnosi se na vrstu *Beta vulgaris v(cicla)* (bijela blitva, vrtna blitva).

23.3. Za latinski naziv *limonium* (< grč. λεμόνιον)⁴⁹, Plinije⁵⁰ piše: "est et *beta silvestris* quam *limonium* vocant". Prema tome, budući da Dioskurid go-

⁴⁵ Opširnije o samome nazivu v. N. Vajs *Fitonimijske bilješke*, Rasprave Zavoda za jezik 8-9,1983, str. 268-269.

⁴⁶ No sudeći po latinskom, može se odnositi i na *Amaranthus caudatus*, za koji Šulek bilježi nazive *perjanica, repi, turčin, črljena loboda*, što je onomasiološki motivirano izgledom cvijeta crvene boje u obliku repa, perjanice.

⁴⁷ V. Skok 3,493 s.v. *trator*.

⁴⁸ V. Simonović 69.

⁴⁹ Gdje *λεμόν* znači "livada", Dioskurid *Mat. med.* 4,16.

⁵⁰ NH 20,72.

vori o "livadskoj", a Plinije o "šumskoj" biljci, nije baš pouzdano da je riječ o istoj vrsti.

Plinijeve potvrde nalazimo i u Belostenca (1,740) s. v. *limonium*, *beta silvestris* uz kajkavske nazive *blitva ili cikla divja*, dok se u Jambrešića (502) s. v. *limonium* navode *divja blitva* i *lemonska trava*, što, naravno, nema veze s limonom, južnim voćem, iako se u hrvatskom forme izraza preklapaju. Limun, kao oznaka za *Citrus limonum*, perzijskog (arapskog) je podrijetla⁵¹.

Za biljku *Statice limonium*, na koju se najvjerojatnije odnosi Vitezovićev naziv *divja blitva*, u Šuleka (556) su potvrđeni nazivi (*crljeni*) *uranjemil*, *crveni vražemil*.

24. *Ambrosia* (1. 28) – *kunja*, *opak trava*.

Latinski naziv *ambrosia*, osim što znači "hrana bogova"⁵², kod Plinija (27,28) i kod Dioskurida (3,124) odnosi se, prema Andréu (27), na biljku *Botrys artemisia*⁵³.

Hrvatske nazive *kunja* i *opak trava* za *ambrosia herba* nalazimo već kod Mikalje, iz kojega ih je preuzeo i sam Vitezović, a zatim Della Bella (*kuña*), Stulli (*kuña, opak*)⁵⁴, s time da Stulli navodi i naziv *opaš, kuña trava, herbae genus*⁵⁵, dakle bez ikakve identifikacije. Ako pogledamo i druge potvrde za istu biljku, vidimo da Vodopić⁵⁶, Šulekov prinosnik iz Dubrovnika, za naziv *opaš* kaže sljedeće: "Ovako zovu tu travu samo stare bahorice u Dubrovniku, danas se već ne pozna." I zaista, leksem *opaš* u značenju "cauda", potvrđen u crkvenoslavenskom i u drugim slavenskim jezicima, iz hrvatskoga je davno istisnut sinonimom *rep*⁵⁷. No leksem je ostao sačuvan u fitonimiji na dubrovačkom području, ali kako već u Vodopićevo vrijeme (druga polovica 19. stoljeća) nije bio u uporabi, najvjerojatnije ni danas ne postoji. Ovdje valja spomenuti i Pizzellijevu dvočlanu potvrdu za istu biljku, opet s dubrovačkoga područja, koja se sastoji od oba gore spomenuta elementa: *kunja opaš*⁵⁸.

Da bismo što cjelovitije sagledali ove neobične nazive, valja navesti potvrde iz drugih rječnika: u Jambrešića (35) s.v. *ambrosia* navodi se *opek trava*, ali su njemački ekvivalenti *Beyfuss* i *St. Joannis Kraut* tipičniji za *Artemisia vulgaris*;

⁵¹ V. Skok 2,287 s.v. lemon.

⁵² V. F. Gaffiot, *Dictionnaire illustré latin – français*, Paris 1934.

⁵³ Ovaj sistematski naziv nisam uspjela pronaći u botaničkim nomenklaturama, pa je vjerojatno riječ o grešci. Prema informaciji dr. Ivana Šugara, danas je poznata i vrlo raširena korovska biljka *Artemisia artemisiaefolia*, naročito u Slavoniji. Ta je biljka, uz drugo sjeme, donesena iz Sjeverne Amerike, pa se preko Dalmacije proširila i u druge krajeve.

⁵⁴ V. AR 5,788 s.v. 2. kuña; 9,15 s.v. opak.

⁵⁵ V. AR 9,27 s.v. opaš.

⁵⁶ V. Šulek 266.

⁵⁷ V. Skok 2,559 s.v. opaš.

⁵⁸ V. Šulek 184.

naziv *opek* Šulek (266, s.v. *opaš*) navodi kao Duranteovu potvrdu za Skradin; Belostenec (1,79), pak, s.v. *ambrosia* pod točkom 3. navodi neke latinske sinonime za tu biljku koji doista postoje, kao *apium rusticum*, *caprum* [pravilno bi bilo *cuprum*] *silvaticum* i *botryn* [pravilno bi bilo *botrys*]⁵⁹, ali i *sempervivum* i hrvatski naziv *netresk*, koji se oba odnose na poznatu biljku čuvarkuća, *Sempervivum tectorum*. Dakle, hrvatskog naziva za *ambrosia* nema. Spomenimo još i Parčića (588), koji s.v. *opaš* navodi *specie di pianta (Prunella)*, dakle neka vrsta šljive<?>.

Da zaključimo, što se tiče identifikacije, tu nema dvojbe, riječ je o mediteranskoj biljci *Ambrosia maritima*⁶⁰, koja se u hrvatskom još naziva i *bijeli matrik*, *gorka metva*, *divji pelin*⁶¹. Biljka nema neki ugodan miris, a izgledom (vršak biljke sa cvatom) podsjeća na "rep", "metlicu". Dakle, denominacija *opaš* "rep" i *kunja opaš* "lasičji rep", onomasiološki je opravdana jer izgled biljke daje takav denominacijski poticaj. Činjenica je i to da su leksikografi, često bez poznavanja referenta, preuzimali nazive jedan od drugoga, bez nužne kritičke provjere. Najstarija je Mikaljina potvrda *kuña*, *opak*. Stulli, međutim, bez vlastite identifikacije uz *kuña* navodi i *opaš*, tako da njegov naziv glasi *opaš*, *kunja trava*. *Kunja* je, kao i u Vitezovića, poimeničena pridjevska izvedenica od *kuna*⁶². Može se pretpostaviti da se za *Ambrosia maritima* vjerovalo da ima neke skrivene moći, a i Vodopić kaže da su je poznavale "stare bahorice". Tu pretpostavku temeljimo na pridjevu *kunja*, što je izvedenica od *kuna* (*Mustela vulgaris*), a dobro je poznato da ta životinja predstavlja klasičan primjer takozvane "zabrane vokabulara", pa su joj imena u većini evropskih jezika tvorena prema takozvanom *tabou de superstition*⁶³. Budući da je po potvrdama lik *opak*⁶⁴ stariji od *opaš*, ne bi se moglo tvrditi da je prvi nekakva paretimološka prilagodba prema drugome, ali se ipak može pretpostaviti da je prvotni Mikaljin zapis *opak* upravo takva kriva etimološka prilagodba prema onomasiološki opravdanijem *opaš*, a drugi su ga potom nekritički prepisivali sve do Stullija, koji navodi *opaš*, što ga je vjerojatno čuo, ali bez identifikacije.

⁵⁹ V. André 27.

⁶⁰ Više o biljci v. Marzell 1,244.

⁶¹ V. Šulek 495.

⁶² V. Skok 2,233 s.v. *kuna*.

⁶³ Usp. u franc. *bellette*, tal. *donnola*, njem. *Schöntierlein*, pa ni u hrvatskom nije izostao takav tip denominacije: *nevjestica*; usp. S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Bern 1965, str. 260; za tzv. *interdictions de vocabulaire*, v. A. Meillet *Linguistique historique et linguistique générale*, I, 281-291.

⁶⁴ Formom se taj naziv poklapa s pridjevom *opak* moralnog značenja "zao" (v. Skok 2,588 s.v. *opak*).

25. *Althea* (l. 26) – *beli slez*.

I za latinski i za hrvatski naziv ne postoje nikakve dvojbe u identifikaciji, jer je riječ o staroj ljekovitoj biljci, bijelom sljezu, *Althaea officinalis*⁶⁵. *Slez* (< stcsl. *slězъ*) slavenskog je podrijetla⁶⁶. Bijeli sljez obično se spominje uz crni sljez (*Malva sylvestris*), što Vitezović ne navodi, ali se zato nalazi u drugim rječnicima (Jambrešić 1146; Patačić l.612), gdje se naziva samo *slez*, a u Belostenca (1,758 s.v. *malva*) *mali slez*.

26. (1) *Amygdala, amygdalus* (l. 30) – *mendul, mendula dub*.

(1) *Amygdalum* (l. 30) – *mendula, mendula voće*.

(1) *Juglans amygdalina* (l. 285) – *mendula, mandula*.

(2) *Nux* (l. 345) – *orih, orah, oreh*.

(2) *Nux juglans, nux regia* (l. 345) – *orih, orah, oreh*.

(2) *Juglans nucea* (l. 59) – *orih, orah, oreh*.

(2) *Basilica nux juglans* (l. 59) – *orih, oreh*.

(2) *Caryon* (l. 78) – *orih, orah, oreh*.

(3) *Carex nux* (l. 76) – *kostiš, tvrdi orih*.

(4) *Nux Indica* (l. 345) – *indijanski orih*.

(4) *Nux mystica* (l. 345) – *orišac, slatki dišeći orišac*.

(5) *Avellana* (l. 52) – *lišnjak*.

(5) *Nux avellana* (l. 345) – *lišnjak*.

(5) *Corylus* (l. 127) – *leska*.

(6) *Castanea* (l. 78) – *kostanj*.

(6) *Nux castanea* (l. 345) – *kostanj*.

(7) *Pistacium* (l. 393) – *pešćak, pešćak*.

Svim je ovim nazivima zajednički latinski hiperonim *nux*⁶⁷, koji objedinjuje određene, vrlo cijenjene vrste drveća s koštunjičavim plodovima (1-5), zatim kesten (6) i pistacij (7).

26.1. Latinski nazivi *amygdala* (< grč. *ἀμυγδάλη*) i *amygdalum* (< grč. *ἀμύγδαλον*) označavali su drvo i plod, dok je *amygdalus* (< grč. *ἀμύγδαλος*) označavalo bademovo drvo, *Prunus amygdalus* (= *P. communis*)⁶⁸. U hrvatskom m., ž. ili s. rod nisu pertinentni za razlikovanje ploda od stabla, nego se, kao i u Vitezovića, uz fitonim upotrebljavaju leksemi *dub* ili *voće*, ili dva lika (*li-*

⁶⁵ U ljekovite se svrhe upotrebljavaju njezini listovi, cvjetovi i, nadasve, korijen, koji sadrži mnogo sluzi, v. Kušan 324.

⁶⁶ V. Skok 3,285 s.v. sljez.

⁶⁷ Smatramo da bi Vitezovićev lat. naziv *juglans amygdalina*, što nigdje u starim tekstovima nije potvrđeno, trebao glisati *nux amygdalina*.

⁶⁸ V. André s.v. *amygdala; amygdalum; amygdalus*, str. 29.

šnjak ~ leska), ili pak nema nikakva razlikovanja (*kostanj*). Likovi *mendul*, *mendula*, dalmatoromanski su ostaci od grč. *ἀμύδαλος*, gdje dolazi do romanske zamjene *v > e* (u drugim likovima *i*, *ije*) i zamjene suglasničke grupe *gd > nd*⁶⁹. Lik *mandula*, što ga na jednome mjestu spominje Vitezović, prema potvrđama iz Skoka karakterističan je za Slavoniju.

26.2. Nazivi za orah, *Juglans regia*, predstavljaju tri različite realizacije sveslavenskog i praslavenskog lika *orěhъ*⁷⁰, a Vitezović kao prvi lik donosi *orih* (ikavski lik, karakterističan uglavnom za čakavski dio Dalmacije), zatim *orah*, koji je tipičan za štokavske govore, a danas je i standardni lik, te *oreh* (u uporabi u kajkavskim dijalektima). To pokazuje da, gdje je god moguće, Vitezović bilježi i varijantne likove koji pokrivaju govorno područje hrvatskoga jezika.

Valja se osvrnuti na činjenicu da se kod pet različitih latinskih natuknica navode uvijek isti hrvatski nazivi *orih* i varijante. Kao što smo već rekli, lat. *nux* (zapadne indoevropske distribucije) označava koštunjičavo voće općenito, zatim kesten, pistacij i sl.⁷¹, no odnosi se i na *Juglans regia*. Različite sveze, kao *juglans*⁷² *nucea*, *nux juglans*, *nux regia*⁷³, *basilica nux juglans*, *caryon*⁷⁴ predstavljaju zapravo sinonimne nazive, što kod različitih klasičnih autora označavaju različite varijetete (sitnijeg ili krupnijeg) oraha.

26.3. *Carex*, *nux ... kostiš*, *tvrdi orih*. Ova, pomalo neobična kombinacija lat. *carex* i *nux* zbunjuje, jer u latinskim izvorima takva vrsta oraha (*nux*) ne postoji. *Carex* je, uz sinonime *caracta* i *lisca*, oznaka za rod *Carex*⁷⁵, šaš. Hrvatski pak nazivi ukazuju da je ipak riječ o orahu, jer je u Šuleka (163) potvrđen naziv *kostiš* (za Kalnik) kao suvrst tvrdog oraha, a i sam Vitezović dodaje *tvrdi orih*.⁷⁶ Prema tome, Vitezović očito misli na neku suvrst sitnog, tvrdog oraha, ali je krivo upotrijebio latinski naziv *carex*.

26.4. Nazivi *orišac*, *sladki dišeći orišac* te *indijanski orih* odnose se na orašastu i tvrdu sjemenku, prekrivenu sjemenjačom ili arilusom, koja se upotrebljava kao mirodija, a nalazi se u plodu stabla *Myristica fragrans* (= *M. moschata*). *Orišac*, deminutivna izvedenica od ikavskog lika *orih*, nije potvrđen u

⁶⁹ Etimologiju i ostale varijante i likove u hrvatskom, v. Skok 2,556 s.v. *omendula*.

⁷⁰ Skok 2,562 s.v. *orah*.

⁷¹ V. André 221.

⁷² Gdje *juglans* dolazi od Iovis *glans* "Jupiterov žir", što je kalk prema grč. *Διὸσβάλλανος* (*Teofrast Hist. plant.* 4,5; Dioskurid *Mat. med.* 1,106).

⁷³ Lat. *regius* "kraljevski", prema grč. *κάρνα βασιλικά* "kraljevski orah", Dioskurid 1,125.

⁷⁴ Plinije 15,87; Dioskurid 1,137 (< grč. *κάρνον*).

⁷⁵ V. André 73; osim toga, i u Belostenca se (1,737) s.v. *carex* navodi da označava biljku: "oštrica trava; nekoji i veliku sitinu imenuju", a Jambrešić (1145) daje najtočniju identifikaciju: *carex ... šaš*, njem. *Ried-Grass*.

⁷⁶ Usp. u njem. *Steinnuß* "sehr hartschalige, kleine Nüsse", Marzell 2,1056.

Šuleka, dok je kod Belostenca (1,82 s.v. *nux ... odorata, moschata*) zabilježen kajkavski lik *orešec*. Biljka se uzgaja na Molučkim otocima i u Indiji (odatle i naziv *indijanski orih*, prema lat. *nux Indica*).

26.5. *Leska* se odnosi na grm lijeske, *Corylus avellana*, a ukusan, hranjiv i vrlo cijenjen plod, tj. njegova sjemenka, lješnjak, u Vitezovića je nazvan *lišnjak*. To je izvedenica na *-jak* od sveslav. i praslav. **lěsъka*⁷⁷, ie. podrijetla. Lik *lišnjak* potvrđen je u Marulića⁷⁸. Latinski nazivi *avellana* i *nux avellana* označavaju *nux* "orah" iz *Abellae/Avella* (grada u talijanskoj oblasti Campania⁷⁹).

26.6. Naziv *kostanj*, preuzet iz tal. *castagno* < lat. *castaneus* (< grč. *κάστανος*)⁸⁰, označava plod i stablo pitomoga kestena, *Castanea sativa* (= *C. vesca*). Taj je naziv karakterističan za kajkavske govore⁸¹, za slovenski⁸², a potvrđen je i za Dubrovnik i Boku⁸³. Današnji književni naziv *kesten* je turcizam (< tur. *kestane*), iste etimologije.

26.7. Latinski naziv *pistacium* (Plinije NH 13,51;15,91) odnosi se na vrlo cijenjen plod pistacij, stabla prave tršlje, *Pistacia vera*, podrijetlom iz Male Azije, odakle je u mediteranske zemlje donesen u novome vijeku. Latinski je naziv preuzet iz grč. *πιστάκιον* (v. André 253; Carnoy 226).

Vitezovići hrvatski nazivi *pestac* i *pestača* nisu potvrđeni u AR. Šulek navodi lik *pestak*, koji je zabilježen u jednom starom mletačkom rukopisu iz 1415, u kojem je grafija *pestach*, što možda dopušta i čitanje *pestač*, a na to upućuje i Vitezovićevo *pestača*. Naime, likovi sa *pest-* rano su potvrđeni (već oko godine 700. u Francuskoj) kao naziv za plod: *pestacias tantas* (FEW 8,597). Skok (2,664 s.v. *pistač*) misli da su likovi *pistak* i *pestak* čisti grecizmi, ali tada ostaje nerazjašnjeno vokalsko variranje *eli* i dočetno *-č*. Belostenec (1,921) s.v. *pistacium* naziva taj plod *oreh egiptomski* i ovako opisuje: *koi ima jederko zeleno*, dok Jambrešić (725) nema hrvatskog naziva: *pistacium... genus nucis*.

27. (1) *Amellus, flos* (l. 28) – *zvezdenka, zvezdenica, zvezdača, trava*.

(2) *Conopus, flos* (l. 116) – *zvezda, vrsta od trave*.

27.1. Vitezovići nazivi s osnovom *zvezd-* ekavski su likovi karakteristični za kajkavske govore, koji nisu strani ni čakavskome⁸⁴, ali nisu potvrđeni u Šuleka. No više je nego očito da se odnose na cvijet *Aster amellus*, zvjezdica,

⁷⁷ V. Skok 2,298 s.v. lijeska.

⁷⁸ V. AR 6,253.

⁷⁹ V. André 221 s.v. *nux*.

⁸⁰ V. Skok 2,164 s.v. *kostan*.

⁸¹ Ovaj je lik zabilježen u svim povijesnim kajkavskim rječnicima, v. KR 2,360.

⁸² V. Bezljaj 2,71 s.v. *kostanj*.

⁸³ V. Skok *n.mj*.

⁸⁴ Usp. Skok 3,667 s.v. *zvijezda*.

zvjezdan, za koji postoje brojni drugi likovi istoga leksema⁸⁵. Za istu se biljku u Belostenca (1,143) s.v. *aster atticus* (uz sinonimne *buhonium*, *inguinalis*)⁸⁶ navodi naziv *zvezdica trava*.

27.2. Latinski lik *conopus*, što ga navodi Vitezović, nije nigdje potvrđen i po svoj bi prilici trebao glasiti *coronopus* (< grč. *κορωνόπους* "vranina noga")⁸⁷. Naziv se odnosi na biljku *Coronopus procumbens* (= *Senebiera coronopus*) koja se u Šuleka (552) naziva *zvizdac*, *zvizdica* i *sračja noga*⁸⁸.

U hrvatskom dijelu rječnika Belostenec (2,648) s.v. *zvezda* na kraju članka spominje *zvezda trava* i latinske nazive *coronopus* i *stellaria*. Prema tome, nema nikakve dvojbe da se Vitezovićev naziv *zvezda* odnosi na biljku *Coronopus procumbens*.

28. *Anthemis* (l. 36) — *kamonika*, *komanika*.

Camomilla (l. 72) — *jabučnjak*, *komilica*, *komonika*.

U latinskim izvorima naziv *anthemis* (< grč. *ἀνθεμῖς*, Dioskurid *Mat. med.* 3,137) označavao je nekoliko biljaka, a bio je i sinonim za *chamaemelon* (što je transkripcija grč. *χαμαιμηλον*)⁸⁹. Taj je lik u kasnijem latinskom imao brojnih pučkih prilagodbi i deformacija: *camimella*, *camomilla*, i dalje *camimelus*, *camemilus*, *camomella*, *gamomella*⁹⁰. Svi se odnose na vrstu *Matricaria chamomilla*, kamilicu, koja je svakako jedna od najpoznatijih ljekovitih biljaka (Kušan 527).

Naziv *jabučnjak* potvrđen je u Belostenca, u hrvatskom dijelu (2,133 s.v.), gdje se za sinonimni naziv *komonika* naznačuje da je dalmatinizam, a od latinskih se naziva navode: *chamaemelon*, *anthemis* i *chamomilla*. *Jabučnjak* može biti knjiška adaptacija od grč. *χαμαί* "na zemlji" + *μηλον* "jabuka". Opravdanost za takvu konceptualizaciju u denominaciji možemo naći u mirisu mladih cvjetnih glavica, koji podsjeća na miris jabuke⁹¹. Osim toga, i Plinije (*Nat. Hist.* 22,53) kaže: "... *chamaemelon*, quoniam odorem mali habeat."

Ostali Vitezovićevi nazivi *kamonika*, *komanika*, *komonika* prilagodbe su latinskih pučkih izvedenica, od kojih je najtipičniji lik *camomilla* u uporabi kao

⁸⁵ V. Šulek str. 500.

⁸⁶ Isti se sinonimni nazivi spominju i u Andréa 26 s.v. *amellus*, a osim njih još i *asterion*, *asteris*, *asteriscos*.

⁸⁷ Usp. André 102 s.v. *coronopus*, a sinonimi su *sanguinaria*, *stellago*.

⁸⁸ Usp. u Belostenca (1,371) s.v. *coronopus* naziv *vranina noga*, u Patačića (l. 600) s.v. *coronopus* također *vranina noga*, što su vjerojatno prijevodi latinskoga (grčkoga) naziva. No, oni su mogli nastati i poligenezom upravo zbog mogućnosti takve konceptualizacije (karakteristični rezovi na listu koji nalikuju ptičjoj nozi), koja se izriče kroz različite slike ili forme sadržaja kao *vranina noga* ili *sračja noga*.

⁸⁹ V. André 84.

⁹⁰ Usp. u kajkavskom *gamelica*, *gamilica*, KR 1,582-3.

⁹¹ V. Marzell 3,66; usp. u njem. *Apfelkraut*, *Apfelblume*.

naziv u srednjovjekovnom ljekarništvu. Napušta se reduplikacija (*m – m*), a strani se sufiks *-illa* zamjenjuje domaćim *-ika*⁹², dok je naziv *komilica* deminutivna izvedenica iz nepotvrđenoga lika **komila* (uz potvrđeni *kamila*), preuzeta preko njem. *Kamille* (istoga postanja kao i gore navedeni likovi)⁹³.

29. (1) *Apiastrum* (l. 37) [*melisa* je prekriženo] – *ljubica, pulinja*.
(1) *Melissophyllum. Apiastrum* (l. 318) – *ljubica, pulinja*.
(2) *Menta, Mentha* (l. 320) – *metica*.
(2.1.) *Menastrum* (l. 319) – *pčelina ljubica, pčelja ljubica, divja metica*.
(2.1.) *Mentastrum* (l. 320) – *divja metica*.
(2.1.) *Calamintha* (l. 69) – *konjska metica, gorska metica*.
(3) *Menta graeca, menta romana* (l. 320) – *kaloper*.

Ovdje ćemo razmotriti nazive za vrste biljaka iz rodova *Melissa* i *Mentha*, porodice usnatica (Labiatae = Lamiaceae), te naziv iz roda *Tanacetum*, porodice glavočika (Compositae). Riječ je o biljkama koje su nadasve poznate po intenzivnom aromatičnom mirisu, koje se upotrebljavaju i kao lijek u pučkoj medicini i kao hrana ili začim u kulinarstvu.

29.1. Latinski nazivi za matičnjak, *Melissa officinalis*, upravo govore o jednoj od osnovnih karakteristika biljke⁹⁴: *apiastrum* (<lat. *apis* "pčela"), *melissophyllum* (<grč. μέλισσα "pčela")⁹⁵.

Kajkavski rječnici donose ove nazive za matičnjak: *metica* (Belostenec 1,770 s.v. *melissa*), *melisa trava* i *pčelska trava* (Jambrešić 546 s.v. *melissophyllum, melinum*), dok Patačić navodi *pčelnik* i *meliska*⁹⁶. Svi ti nazivi polaze od semantizma "pčela", a, kao što ćemo vidjeti, i naziv *pulinja*⁹⁷ bi mogao imati isti sadržaj. Taj je lik Vitezović preuzeo iz Mikalje (str. 110 s.v. *gljubica*) s istom identifikacijom. Naime, *pulinja* možemo pokušati objasniti s lat. *pullus* "junges Tier" (REW 6828; FEW 9,543), koje je u južnotalijanskim dijalektima (salentinski, kalabrijski), kao i u sardskom dalo *puđdu*⁹⁸ (sc. *delle api*)⁹⁹ sa zna-

⁹² V. Skok 2,29 s.v. *kamumilā*.

⁹³ V. Bezlaj 2,13 s.v. *kamilica*.

⁹⁴ "Miris matičnjaka jako privlači pčele, osobito matice, pa njime pčelari mogu vratiti roj pčela koji je pobjegao na neko drvo", Grlić 275.

⁹⁵ V. André 34 i 205.

⁹⁶ U latinskom komentaru (s.v. *apiastrum*) spominje i sinonimne nazive *melyssophyllum* i *citrago*.

⁹⁷ Naziv se nalazi i u AR 12,646, gdje se citira Mikaljin navod i dodaje da se ta biljka u Belostenca zove *vratič*, no to nije baš posve točno jer se taj naziv spominje samo u hrvatskom dijelu. Od sedam latinskih naziva pet ih se odnosi na *Melissa officinalis*, a dva, *melitena* i *artemisia*, na *Tanacetum*. Prema Šulekovim potvrđama (444) *vratič* označava uglavnom *Tanacetum*.

⁹⁸ Iz tehničkih razloga bilježimo znakom *d* južnotalijansko i sardsko *d* (*ll > dđ*), koje bi se moralo pisati s točkom ispod *d*.

⁹⁹ G. Rohlf, *Vocabolario dei dialetti salentini* (I-III), München 1959, str. 509 s.v. *puđdu*; 1081 s.v.

čenjem "larva delle api". Iako je ovo tumačenje očigledno nedostatno, to je jedina formalna i značenjska veza između naše osnove *pul-* i "pčele", a pčela se odvajkada spominje u vezi s biljkom *Melissa officinalis*. Sufiks *-inja* (ž. rod od *-inji*), pridjevski je sufiks, a možemo čak pretpostaviti da je uzet analogijom prema *pčel-inji*. Skok također spominje naziv *pulinja* i dovodi ga u etimološku vezu s *pullus* "mlado od životinje"¹⁰⁰, a mi samo želimo ukazati na mogućnost da se lat. *pullus* može odnositi i na "truta", "roj pčela" i dr.¹⁰¹

Naziv *ljubica trava* nije usamljeno ime za matičnjak. U Šuleka (212) imamo *ljubica čelina/pčelinja* i samo *ljubica*. Isti naziv nalazimo i u Mikalje. Prenošenje naziva *ljubica* s biljke *Viola odorata* na *Melissa officinalis* ima svoje opravdanje vjerojatno u tome što su cvatovi matičnjaka tamnije ili svjetlije ljubičaste boje¹⁰², što može biti dovoljno da izazove transfer naziva. Valja odmah istaći da se Vitezovićevi nazivi *pčelina ljubica* i *pčelja ljubica s.v. menastrum* također odnose na *Melissa officinalis*.

Prekriženi naziv *melisa* učeni je naziv za matičnjak (danas europeizam).

29.2. Latinski naziv *menta (mentha)* (< grč. *μίνθη*)¹⁰³ označavao je u klasičnih pisaca nekoliko samoniklih vrsta metvice, *Mentha*, a najčešće *M. viridis* (André 206-207). Vitezović bilježi *metica*, naziv, koji, uz ostale poznate varijante: *meta*, *metva*, *metvica* i dr. (v. Šulek 231-235), predstavlja panslavenske likove indoeuropskog postanja (v. Skok 2,415 s.v. *meta*¹). Mikalja (231) navodi *metvica* i *meta trava*, Belostenec (s.v. *mentha* 1,774) spominje dvije vrste: *vertnu* i *vodenu metvicu*, dok Jambrešić (553) ima *metica trava*.

29.2.1. Vitezovićev latinski naziv *menastrum*, koji nije nigdje u starim tekstovima i rječnicima zabilježen, trebao bi glasiti zapravo *mentastrum*, kako nalazimo na listu 320. Hrvatski nazivi kod prvog latinskog naziva *pčelina ljubica* i *pčelja ljubica*, odnose se zapravo na matičnjak, *Melissa officinalis* (v. 29.1.), a *divja se metica* ponavlja kod obje latinske natuknice. Uzimamo, dakle, kao da se *divja metica* odnosi samo na lat. *mentastrum*.

U klasičnom je latinskom naziv *mentastrum* označavao vrste divljih metvica (*Mentha pulegium*, *M. aquatica*, *M. spicata*, *M. longifolia* i dr.), ali se djelomično preklapao i s nazivom *calamintha* (< grč. *καλαμίνθη*), koji je označavao tri vrste: *Calamintha alpina*, *C. nepeta* i *C. officinalis* (v. André 207 i 64).

ape; G. Rohlfs, *Nuovo dizionario dialettale della Calabria*, Ravenna 1977, str. 552 s.v. *puḍḍu*.

¹⁰⁰ V. Skok 3,72 s.v. *pulac*.

¹⁰¹ Usp. i druge hrvatske nazive koji ulaze u asocijativno polje "pčele": *maternjak*, *pčeloperka*, *rojevac*, *medenka* i, već spomenuti, *matičnjak*.

¹⁰² Kušan 454.

¹⁰³ Mišljenja o podrijetlu te grčke riječi su različita: predindoeuropsko podrijetlo (Frisk 241-242; Chantraine 704; DEI 2424) ili ie. korijen *mēi* "osvježavajući; blag" (Carnoy 178).

Uz naziv *metvica divja* Mikalja (231) daje tal. *nepeta*, *menta selvatica* i lat. *mentastrum*, dok za *metvica gorska* ima tal. *calaminta montana* i lat. *calamintha*. Moguće je da se Vitezovićev naziv *divja metica* odnosi na *Calamintha nepeta* (v. Šulek 504), a nazivi *konjska metica* i *gorska metica* na marulju, *C. officinalis* (v. Šulek 504). Marulja ima vrlo ugodan miris na metvicu i matičnjak i upotrebljava se, jednako kao i one, u pučkoj medicini i u kulinarstvu (v. Grlić 269). Osim toga, nazivi za te dvije vrste također se preklapaju, pa je isto tako moguće da sva tri hrvatska naziva označavaju *C. officinalis*.

Ne može se posve isključiti ni pretpostavka da se ti isti nazivi odnose i na vrste iz roda *Mentha* (*M. pulegium*, *M. silvestris*) jer se u hrvatskom, jednako kao ranije u latinskom, nazivi preklapaju¹⁰⁴.

29.3. Latinski nazivi *menta graeca* i *menta romana* ne nalaze se u klasičnih latinskih pisaca, nego u srednjovjekovnim latinskim nomenklaturama. *Mentha graeca*, *mentha romana* kao i *herba divae Mariae* (Marzell 3,154) bili su oznaka za *Mentha gentilis*. No *mentha romana* označavala je još i vrstu *Mentha spicata*, a svi ti nazivi odnosili su se i na *Tanacetum balsamita* (= *Balsamita major*) (v. Marzell 4,574). Naime, *T. balsamita* također je jedna mirisna, ljekovita biljka koja se upravo zbog takva mirisa često brka s metvicom¹⁰⁵. Latinske nazive, kao i hrvatski ekvivalent, Vitezović zapravo preuzima doslovce iz Mikalje.

Oznaku *kaloper*, uz *trava s. Marije*¹⁰⁶ i *žalfija rimska*, s istim latinskim nazivima, potvrđuje i Belostenec (2,158).

Podrijetlo hrv. *kaloper* je grč. lik *καρυόφυλλον*¹⁰⁷ "klinčić" (što je i u hrvatskom dalo mnoštvo varijanata, kao *karanfil*, *karafilje*, *garofilje* i dr. za *karanfil*, *Dianthus*)¹⁰⁸, jednako kao i za ruske likove *kalifer* i *kaniper*¹⁰⁹.

30. (1) *Apiana uva* (l. 37) – *muškotel*, *slatko grozđe*.

(1) *Psythium*, *uva genus* (l. 414) – *ruža*.

(2) *Bumamma* (l. 65) – *kozjak*, *kozji sas*,

¹⁰⁴ "In alteren botanischen Schrifttum wird dieser Lippenblütler (sc. *Calamintha officinalis*) von ähnlichen Verwandten meist nicht scharf geschieden, so daß eine genaue Bestimmung der alten Namen nicht möglich ist", Marzell 1,712.

¹⁰⁵ Usp. ostale hrv. nazive za *T. balsamita*: *pisana meta*, *blažena metva*, *turska metvica*, Šulek 501.

¹⁰⁶ Usp. gorenavedeno srlat. *herba divae Mariae*, te *herba S. Mariae* (Pinax 226), zatim starofrancusko *herbe de Nostre-Dame*, franc. *herbe Sainte-Marie*, Rolland 7,79; tal. *erba Santa Maria*, *erba della Madonna*, Penzig 1,482, itd. v. Marzell 4,575-576.

¹⁰⁷ Usp. u ngrč. *καρόφυλλον*, rum. *calonfir*, *calapă*, te u bug. *kalofer*, rus. *kalufer*, za istu biljku; v. A. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife/Madrid 1966, str. 131 (br.1337).

¹⁰⁸ V. Skok 2,22 s.v. *kaloper*.

¹⁰⁹ V. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* 1950-1958, vol. I-III (ruski prijevod 2,171), suglasno Jagiću i Karloviću, izvodi ih iz grčkoga. Postoje i druga tumačenja o turskom posredstvu ili o izvođenju iz lat. *canna ferula*, što je manje uvjerljivo.

- (2) *Bumastos* (l. 65) – *kozji sasac*,
- (2) *Bumammia* (l.65) – *ruža grožđe*.
- (3) *Duracina(e) uva(e)* (l. 170) – *kozji sis, ruža grozje*.
- (4) *Labrusca* (l. 288) – *lozunika, divji trs, vinika*.
- (5) *Vitis* (l. 520) – *trs, loza*.

Ovdje ćemo obraditi nazive koji se odnose na vinovu lozu, *Vitis vinifera*, i na grožđe. Vinova je loza poznata od najstarijih vremena. U Egiptu je rasla prije 6000 godina. Odatle su je preuzeli Grci i Rimljani, koji su je širili po zemljama Europe. Početkom 17. stoljeća prenesena je u Sjevernu Ameriku, a naročito je uspijevala u Kaliforniji. Po ostalim dijelovima Sjeverne Amerike raširile su se odlike onih vinovih loza koje su samoniklo rasle. Najviše takvih odlika dala je vrsta *Vitis labrusca*, kasnije ponovo vraćena u Europu¹¹⁰.

30.1. Plinije (NH 14,81) tvrdi da naziv *psithia* (*vitis*) označava istu sortu vinove loze kao *apiana* (*vitis*). Taj naziv upućuje da je riječ o grožđu koje vole pčele (< *apis*), što znači da je riječ o slatkom plodu. *Psithia* je transkripcija grč. $\Psi\iota\Theta\acute{\iota}\alpha$ ¹¹¹ (*σαφυλή*). André (34) pretpostavlja da nazivi upućuju na sortu muškata.

Upravo to grožđe Vitezović naziva *muškotel* i opisuje ga kao *sladko grožđe*. Istu identifikaciju za *apiana* ima i Jambrešić (42): *muškat grozdje*, dok Belosteneć (s.v. *psythia*) ima samo *grozdje sladko*, a naziv *appiana* (1,114) odnosi se na vrstu slatke jabuke. Mikalja (172) navodi *muškateo grozdje, uva apiana* i (123) *grozdje muškatio, uva apiaria*.

Naziv *muškotel* preuzet je iz tal. deminutiva *moschatello* (< *moscato*), koji označava sortu mirisna grožđa i istoimenu vrstu vina, kojega miris podsjeća na aromatičnu tvar mošus. Etimologija tal. riječi *moscato* je kasnolat. *muscus* (< grč. *μόσχος*, posuđeno iz perzijskoga¹¹²) u značenju “mošus”.

Uz latinski naziv *pythium* Vitezović donosi samo *ruža*. Ovdje valja istaći da on razlikuje *ružča* (što bi po njegovu grafijskom sustavu izgovorno bilo /rùža/, koje se spominje na još dva mjesta uz nazive za grožđe (s.v. *bumammia* i s.v. *duracina*), od *ružča*, tj. /rùža/, opći naziv za rod *Rosa*, ruža. I Šulek nastoji nekako razlikovati naziv *ružča* (uz varijante *rosa, rusa*), koji označava *Rosa*, od homografnog naziva, koji se odnosi na vrste grožđa, tako što ovaj posljednji označava *gravisom*, a takav način označavanja kod njega ne nalazimo ni na jednom drugom mjestu: *rùža*.

¹¹⁰ V. Kušan 370.

¹¹¹ U latinskom srećemo dvije grafije: *psithia* i *psythia* (Virgilije, Plinije, Kolumela); riječ je nepoznata postanja (v. Chantraine 4,1291).

¹¹² V. DELL 425; Skok 2,458 s.v. mosak.

Iz svega zaključujemo da za Vitezovića *apiana* i *psythium* nisu bili sinonimi, jer *muškotel* je vrlo karakteristično grožđe i malo je vjerojatno da bi nosio opći naziv *ruža* kojim se označavaju i druge sorte.

Danas je u uporabi deminutivna izvedenica *ružica*, kao naziv za sorte grožđa i određeno vino (usp. franc. *rosé*).

30.2. U latinskih su pisaca potvrđeni nazivi *bumamma* (grčko-latinski hibrid *βov-*, prefiks augmentativne vrijednosti, + *mamma* "dojka, sisa"), *bumastus* (transkripcija grč. *βούμαστος*, Plinije 14,15; 42) i *bumasta*, što je označavalo grožđe krupnog zrna¹¹³. To isto potvrđuje Belostenec (1,198) kad s.v. *bumamma* donosi pravo značenje *veliki cecki, veliko vimje*, a s.v. *bumasto & bumastos* kaže *grozdje ko se zove veliki ili kozji cecek, kozjak*, dok Jambrešić (73) s.v. *bumamma* ..., navodi Plinijev tekst *ad similitudinem mammae crescens uva*, te kajkavski naziv *kozjak grozdje* i njemački opis "Trauben mit grossen Beeren".

Sva tri latinska naziva Vitezović u svom rukopisu obuhvaća vitičastom zagrdom, što znači da se svi odnose na istu sortu grožđa krupna zrna: *kozjak, kozji sas, kozji sasac* i općenito *ruža grožđe*.

Sas, sasac nastalo je od prijevornog oblika *s ь* umjesto jerija, iz sveslav. i praslav. osnove **sys-* "sugere", gdje je *ь* prešlo u *a*¹¹⁴. Naziv *kozjak* nije potvrđen u AR kao naziv za grožđe, ali ga donosi Šulek, koji na str. 429-433 nabraja sve njemu poznate vrste i suvrste vinove loze.

30.3. Treću vrstu grožđa Vitezović naziva *duracina(e) uva(e)*¹¹⁵, a tim se nazivom označava grožđe tvrde bobice, ili kako Belostenec (1,474) i Jambrešić (236) ss.vv. *duracinus* kažu *tverdokorno grozdje*. Vitezović ga naziva *kozji sis*¹¹⁶, a drugi je naziv već spomenuta općenita oznaka *ruža grozje*.

30.4. Latinski naziv *labrusca* (Plinije 14,98; Izidor 17,5,3) odnosi se na divlju lozu, *Vitis silvestris*, jednako kao i Vitezovićevi hrvatski nazivi *divji trs, lozunika*¹¹⁷ i *vinika*¹¹⁸.

¹¹³ Sva su tri lika vezana zajedničkom semantičkom vrijednošću "oblik kravljeg vimena".

¹¹⁴ V. Skok 3,244 s.v. *sisati*, gdje se donosi i potvrda M. Pavlinovića *sasak* za "grožđe koje ima bijelo duguljasto tvrdo zrnce".

¹¹⁵ *Duracinus* je bio epitet koji su Latini upotrebljavali za različite vrste voće (*cerasea, persica, uva*), i to za one odlike kad im je meso tvrdo ili se ne odvaja od koštice (usp. kajk. *durancija ~ kalanka*, tj. "ona koja se *kala*"); usp. DELL 188 s.v. *durus*.

¹¹⁶ Lik *sis*, postverbal iz sveslav. i praslav. **sys-* "sugere", za pojam "dojka", m. je roda kao *sas, sasac*, v. Skok 3,244 s.v. *sisati*.

¹¹⁷ Izvedenica od *loza*, sveslav. i praslav. poljoprivredni termin, sa sufixsom *-un* (<tal. *-one*) + hrv. *-ika*. *Lozunika* je i danas potvrđeno za Istru i Krk; v. AR 6,173; Skok 2,321 s.v. *loza*.

¹¹⁸ Izvedenica na *-ika* od *vino*, preuzeto vjerojatno iz lat. *vinum*, veoma raspravljane predindoeuropske etimologije; DELL 737-738; Skok 3,595 s.v. *vino*.

Današnja sustavna oznaka *Vitis labrusca*, kao što smo već spomenuli, odnosi se na vinovu lozu donesenu iz Amerike koja je u Europi dala mnogo različitih odlika¹¹⁹.

30.5. Preostao je hiperonimski lik *trs*¹²⁰, u značenju “čokot”, “loza”, i naziv *loza*, koji znači “trs” i označava vinovu lozu, *Vitis vinifera*. Belostenec (1,1270) s.v. *vitis* ima *trs*, a za *loza* je naznačeno da je dalmatinizam, dok Jambrešić (1039) ima samo *trs*.

U latinskih klasičnih pisaca *vitis* se odnosi na *Vitis vinifera*, uz sinonime *vinea*, *viticula* i *cilicium* (André 333), a označava i neke druge botaničke pojmove.

31. *Arbutus* (l. 41) – *planika*.

Arbutum (l. 41) – *meginja*.

Comarus, *Comaron* (l. 102) – *meginja voće*.

Unedo (l. 523) – *meginja, kupina*.

Planika, *Arbutus unedo*, široko je rasprostranjen mediteranski zimzeleni grm (i/ili drvo) čiji su plodovi crvene (jestive, ali ne osobito ukusne) bobice, nalik na jagode¹²¹.

Latinski nazivi *unedo* (Plinije 16,80; 126; 23,151), *arbutus* (Plinije 15,98) i *arbutum* (Lukrecije, Varon, Vergilije, Kolumela)¹²² nejasna su postanja¹²³, dok je *comaros* (Plinije 15,99; Dioskurid 1,133) transkripcija grčkoga *κόμαρος*¹²⁴.

Naziv *planika*, za grm (stablo), potvrđen je već u Mikalje (418: “stablo koje rađa meginje”), a Vitezović ga očito preuzima¹²⁵. U tekstu rukopisa Vitezović s.v. *arbutus* pored *planika* ima ispisano i prekriženo *meginja*, koja se potom navodi kod s.r. *arbutum*. S.v. *comarus* (*comarum*) uz naziv *meginja* dodaje naznaku *voće*. *Meginja* se spominje još jednom s.v. *unedo*, gdje dodaje i naziv *kupina*, koja predstavlja naziv za *Rubus fruticosus*, kupina, što uostalom ima i sam Vitezović s.v. *rubus* (l. 444). Onomasiološki gledano, takva bi konceptualizacija mogla biti opravdana, ali nema potvrde u drugim jezicima o prijenosu naziva za te dvije biljke.

¹¹⁹ Usp. tal. *lambrusca* (vite, “loza”) i *lambrusco* (vino) za poznato emilijsko crno, resko vino, DEI 2155.

¹²⁰ Prema Skokovu mišljenju, to je grčko-arbanasko-praslavenski leksem (3,509 s.v. *trs*).

¹²¹ Usp. u njem. *Erdbeerbaum*, Marzell 1,371; Kušan 401.

¹²² V. André 335 i 38.

¹²³ V. DELL 747 s.v. *unedo*; 43 s.v. *arbutus*, sve bez etimologije.

¹²⁴ Strömberg (58) misli da je riječ o izvedenici *κόμη* “krošnja” sa sufiksom *-apos*; isto tumačenje preuzima i Chantraine 559.

¹²⁵ Etimologiju za *planika* v. Skok 2,675–6 s.v. *planina*.

Zanimljivo je da se u kajkavskim rječnicima ne spominje naziv *meginja*, već samo *divja jabuka*¹²⁶ ili *planika*¹²⁷, za koji pak Belostenec (*n.mj.*) naznačuje da je dalmatinizam.

Što se tiče etimologije za *meginja* (*maginja*) Skok (2,353 s.v. *maginja*) misli da "riječ maginja mora da je predslavenska", no može se pretpostaviti da *meginja* i var. predstavlja nastavljache predindoeuroskog korijena *mag-¹²⁸ u značenju "Erdbeere"¹²⁹.

32. (1) *Artemisia* (l. 45) – *metlikovina*, *metlika trava*.

(2) *Brionia*, *vitis alba*, *herba* (l. 64) – *metlika*, *metlikovina*, *posed*.

(2) *Brionia* (l. 63) – *zemljena tikva*, *zemeljska tikva*.

Ovdje je riječ o oznakama za dvije posve različite biljke kojih se nazivi iz zasad neobjašnjiva razloga u hrvatskome preklapaju.

32.1. Lat. *artemisia* i hrv. *metlikovina*, *metlika*¹³⁰ *trava* nedvojbeno označavaju divlji pelin, *Artemisia vulgaris*.

Latinski naziv *artemisia* (<grč. ἀρτεμισία < "Ἄρτεμις "grčka božica Artemida") označavao je nekoliko vrsta iz roda *Artemisia* (v. André 42).

Mikalja (408) ima naziv *črni pelin*. Taj se naziv pojavljuje još samo u Belostenca, koji (1,131) s.v. *artemisia ... latifolia*, što je stari predlineovski sinonimni naziv za današnji *A. vulgaris*¹³¹, navodi također *črni pelin*. Jambrešić (1144) bilježi *metlikovina*, a Patačić (l. 592) *metlika*, *metlikovina* i usput spominje Della Bellin naziv *carni pelin*. Za naziv *metlika* i var., Šulek (233-234) potvrđuje identifikaciju *Artemisia vulgaris*, ali primjećuje da označava i neke druge vrste istoga roda i druge rodove, ali ne i biljku što je Vitezović donosi s.v. *brionia*.

32.2. Latinski naziv *bryonia* (<grč. βρυονία¹³², Dioskurid 4,83) i *bryonia alba*, te sinonimno *vitis alba* (Plinije 23,21 i d.) označavaju rod *Bryonia*, no u latinskih pisaca spominje se još i *vitis nigra* (Plinije 12,48; 132) i *bryonia nigra* (Plinije 23,24), koji označavaju bljušt, *Tamus communis*. Obje su biljke trajne

¹²⁶ Belostenec 1,121 s.v. *arbutus*; Jambrešić 46 s.v. *arbutum* i *arbutus*.

¹²⁷ Patačić (l. 509) s.v. *arbutus* (u latinskom komentaru spominje i naziv *unedo*).

¹²⁸ Wartburg FEW VI, 19.

¹²⁹ Za povezivanje ovih likova s jednim predindoeuroskim *mag-, v. V. Vinja "Nouvelles contributions au *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* de Meyer-Lübke", *Studia Romanica et Anglicana zagrabienisa* 7, 1959, str. 27, što u svom tumačenju za baskijski lik *maguri* "Erdbeere", istog postanja, prihvaća i J. Hubschmid, *Mediterrane Substrate*, u zbirci *Romanica Helvetica*, 70, 1960, str. 27.

¹³⁰ *Metlika*, izvedenica od metla "scopae", naziv također čest u fitonimiji, praslavenska je izvedenica od *metlā < prasl. korijena *met- (sveslav. i ie. postanja); v. Skok 2,411 s.v. *mesti* (Ia); Bezljaj 2,181.

¹³¹ V. Bauhin, *Pinax* 137.

¹³² Etimologija grčkoga naziva, koji je izveden od βρύω "bujati, nabreknuti (kaže se o biljkama)", nije etimološki razjašnjena, Chantraine DELG 200.

povijuše kojih je korijen gomoljasto odebljao, samo što je kod roda *Bryonia* taj korijen izrazitije zadebljao i nalik je repi, a upotrebljava se i u ljekovite svrhe (Kušan 506 i 571). Prema tome, Vitezovićevi nazivi *zemljena tikva* i *zemeljska tikva* očito se odnose na biljku *Bryonia alba* ili *B. dioica*, debela tikvina, bljuštac. Valja naznačiti da se ti fitonimi nalaze uz lat. *brionia* (na listu 63), koje je na svom mjestu u abecedi, dok se *brionia, vitis alba* (na listu 64) nalazi u abecedi iza *bryon*.

Smatramo, kao što smo već rekli, da se nazivi *metlika, metlikovina* ne bi mogli odnositi na *brionia*.

Hrvatski naziv *posed* zabilježen je i u Patačića (l. 594) s.v. *bryonia alba* — *bela posed* i s.v. *bryonia nigra* — *černa posed*. Dakle, riječ je o istoj biljci *Bryonia, B. alba* i *B. dioica*. Fitonim *posed* potvrđen je u češkome (< st.češkog *posedl*) i označava upravo rod *Bryonia*¹³³. To je poimeničeni lik od pridjeva *posedly* u značenju “opsjedan zlim dusima”, a izvodi se iz ie., sveslavenske osnove *sed-* “sedere”, što u hrvatskom odgovara *sjedjeti, sjediti, opsjednut, opsada* i dr.¹³⁴.

Onomasiološki poticaj, koji je doveo do tog naziva, nalazi se u činjenici što se korijen debele tikvine često prodavao kao korijen mandragore, a ova je bila na glasu kao magijsko sredstvo¹³⁵ (v. ovdje 17).

33. *Asarum* (l. 45) — *kopitnjak trava*.

Bacchar, herba (l. 57) — *trava suprot čarom*¹³⁶.

Latinski naziv *asarum*¹³⁷ (< grč. *ἄσαρον*) i *baccar*¹³⁸ (< grč. *βάκκαρις*) sinonimni su i označavaju otrovnu (v. Grlić 151) biljku kopitnjak, *Asarum europaeum*. Za obje latinske (iz grčkoga) riječi etimologija nije posve jasna, ali se za prvu pretpostavlja da je izvedena iz *ἄση* “mučnina” (Carnoy 40), a za drugu se može pretpostaviti ie. korijen *bhag* “neugodan okus” (ib. 45), što je karakteristično za kopitnjak, jer njegov intenzivni miris izaziva mučninu. Druga asocijacija tog mirisa može biti na “tamjan”, pa se u njemačkom naziva *Weihkraut*¹³⁹.

¹³³ V. Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1971, str. 473 s.v. *posed*.

¹³⁴ V. Skok 3,251 s.v. *sjedjeti*.

¹³⁵ “Die Zaunrübenwurzel [sc. *Bryonia*] wurde früher häufig zur Fälschung der aus dem Mittelmeerländern stammenden echtem Alraunwurzel (*Mandragora* off.) benutzt”, Marzell 1,690; usp. u njem. naziv *Falsche Alraunwurzel*.

¹³⁶ Ili, možda, čaron. Riječ je na kraju retka, na pregibu rukopisa, pa se ne može nedvojbeno utvrditi.

¹³⁷ Plinije NH 12,47;21,30;134; Dioskurid 1,10.

¹³⁸ Plinije NH 21,30.

¹³⁹ V. Marzell 1,460: “Die Pflanze riecht weihrauchähnlich”; usp. u slov. *veruh, vireh, virik, urh* i *domači virh* (Šulek 426), što su posuđenice iz njem *Weihrauch*; usp. isti semantizam *tamnjaniče, tamnjanač* (Simonović 52).

Kopitnjak trava Vitezović preuzima od Mikalje, a ima ga i Patačić (l. 592), koji daje i opis biljke: *kopitnjak* [iznad je dodan naziv *verh, ha*, za što usp. bilj. 137] ... *kajti ima listje konjskomu kopitu spodobno*. Botaničari opisuju da kopitnjak, poput ljubice, ima ovalni list sa srcastom osnovom, koji sličí konjskom kopitu (Grlić 151).

Drugi, opisni, naziv *trava suprot čarom*, naveden uz lat. *baccar*, pokazuje da Vitezović zapravo nije znao da je latinska riječ bila sinonim za *asarum*, pa se prema tome ne može ni reći na koju je biljku on zapravo mislio.

34. *Asparagus* (l. 46) – *šparoga, šparga*.

Latinski naziv *asparagus* (< grč. ἀσπάραγος¹⁴⁰) od najstarijih je vremena bio oznaka za vrlo cijenjenu jestivu biljku špargu, *Asparagus officinalis* (v. André 44).

Hrvatski nazivi *šparoga* i *šparga* romanske su posuđenice iz tal. (a) *sparago*¹⁴¹ < lat. (grč.), s aferezom *a-*, koje je ispalo još u latinskom¹⁴².

Mikalja (640) navodi nazive *sparoga trava, sparoga pitoma* i *sparoga divja*. Belostenec (1,136 s.v. *asparagus*) ima *šparga* i *šparoga*, koje je naznačeno kao dalmatinizam, a Jambrešić (52) donosi *šparga*. Njemačko posredstvo u preuzimanju vidljivo je u Patačićevim (1.575 s.v. *asparagus*) likovima *špargel, špargin* (< njem. *Spargel*).

35. *Astragalus frutex* (l. 49) – *grahor, grahorica*.

Latinska oznaka *astragalus* (< grč. ἀστράγαλος) u prvom se redu odnosila na vrstu *Orobis* (= *Lathyrus*) *niger*, a mogla je označavati i *Astragalus montanus* (André 45).

Belostenec s.v. *astragalus montanus* (1,143) ima nazive *divji ili muški čiček*, koji se najvjerojatnije odnose na biljku *Astragalus cicer* (ali možda i na *A. montanus*), kao i Mikaljina potvrda *grahor*, (tal.) *cece selvaggio, Astragalus*.

Sudeći po Vitezovićevim nazivima *grahor, grahorica*, koji su njegova identifikacija za lat. *astragalus*, ne bi se moglo pouzdano reći na koju se vrstu odnosi. Sigurno je jedino to da smo unutar porodice leptirnjača (*Papilionaceae*). Sudeći po današnjim nazivima, *grahor* i *grahorica* označavaju korovsku biljku *Vicia sativa*, čiji su plodovi plosnate mahune koje u zreлом stanju imaju 4–12 okruglih (čak i jestivih) sjemenki (na to možda upućuje *frutex*) (usp. Grlić 208). S druge pak strane, pod imenom *grahor* nazivaju se sve vrste roda *Lathyrus* kojima je sinonim *Orobis*, a ima ih dvadesetak (v. Simonović 265). Prema tome, svako drugo nagađanje, bez dodatnih informacija, jest suvišno.

¹⁴⁰ Etimologija grčke riječi nije dokraja riješena; pretpostavlja se ie. korijen **sphereg-*; riječ su preuzeli svi romanski jezici; v. REW 707; Chantraine 1,130; Carnoy 41; DELL 51).

¹⁴¹ Za druge talijanske dijalektalne likove *sparago, spargi, sparghero, spargh* usp. Penzig 1,55.

¹⁴² V. Skok 3,309 s.v. *sparog*.

Spomenimo još da Patačićev naziv *grahorica* (u odjeljku 4. *Legumina et eorum partes s.v. ervum*) označava vrstu leće, *Ervum sp.*, također iz porodice Leptirnjača.

36. (1) *Atriplex* (l. 50) – *loboda*.

(2) *Spinacia, spinacchia, spinacchium* (l. 471) – *zelena loboda*.

36.1. Lat. *atriplex* (Plinije 19,99;20,219, prilagodba je grč. ἀτράφαξις i ἀνδράφαξις, indoeuropskog podrijetla¹⁴³ ili paralelno iz nekog jezika neindoeuropskog postanja), označavalo je pitomu lobodu ili pepeljugu, *Atriplex hortensis*. To je uzgojna, vrlo cijenjena jestiva biljka iz porodice lobodnjača (*Chenopodiaceae*), koja se pojavljuje i u poludivljem obliku (Grlić 106, Kušan 167).

Vitezovićev naziv *loboda* također se odnosi na istu biljku¹⁴⁴. U kajkavskih je leksikografa također obilato potvrđena u različitim varijantama (usp. KR 2,520).

36.2. Latinski nazivi *spinacia* i *var.* nisu potvrđeni u klasičnih pisaca, već se pojavljuju u srednjovjekovnom latinskom, u koji su došli iz arapskoga *is-bināh* (perzijski *aspānāh*), posredstvom arapskih liječnika iz Andaluzije. Naime, ova je biljka, tj. špinat, prvo bila upotrebljavana kao lijek a tek kasnije kao hrana. Ta je riječ postala europeizmom¹⁴⁵.

Vitezovićev naziv nije izveden iz tih likova kao, primjerice, Patačićev *špinac* (1.586 s.v. *spinachia vel spinacia*). Da bi lobodu razlikovao od špinata, *Spinacia oleracea*, on ga naziva *zelena loboda*. Osim toga, obje biljke spadaju u istu porodicu i jedu se na jednak način.

POPIS OBRAĐENIH VITEZOVIĆEVIH FITONIMA

bela blitva 23;23.2.	česan 22;22.1.	gorska metica 29;29.2.1.
beli luk 22;22.1.	češnjak 22;22.1.	grahor 35.
beli slez 25.	črljena blitva 23;23.2.	grahorica 35.
blitva → črljena	črljenac 22;22.2.	grozđe → ruža
blitva → bela	divja blitva 23;23.3.	grozđe → slatko
blitva → divja	divja metica 29;29.2.	indijanski orih 26;26.4.
blitva 23;23.2.	divji por 22;22.4.	jabučnjak 28.
erljani luk 22;22.2.	divji luk 22;22.5.	kaloper 29;29.3.
cvit → trator	divji trs 30;30.4.	

¹⁴³ V. Carnoy 44 s.v. *atraxys*; DELL 54; André 46.

¹⁴⁴ Etimologija za *lobodu* nije jednoznačno riješena; v. Skok 2,312 s.v. *loboda*; Bezljaj 2,147.

¹⁴⁵ V. DEI 3592; Bloch – Wartburg *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris 1968, str.229 s.v. *épinard*.

- kamena ruta 20;20.2.
 kamena rutica 20;20.2.
 kamonika 28.
 kiselac 19.
 kiselica 19.
 klobučac 18.
 komanika 28.
 komilica 28.
 komonika 28.
 konjska metica
 29;29.2.1.
 kopitnjak trava 33.
 kostanj 26;26.6.
 kostiš 26;26.3.
 kozjak 30;30.2.
 kozjak luk 22;22.6.
 kozji sas 30;30.2.
 kozji sasac 30;30.2.
 kunja 24.
 kupina 31.
 leska 26;26.5.
 lišnjak 26;26.5.
 loboda → zelena
 loboda 36;36.1.
 loza 30;30.5.
 lozunika 30;30.4.
 luk → beli
 luk → crljeni
 luk → divji
 luk → kozjak
 luk → morski
 luk → poljni
 luk → prasji
 ljubica 29;29.1.
 ljubica → pčelina
 ljubica → pčelja
 mandula 26;26.1.
 meginja 31.
 mendul 26;26.1.
 mendula 26;26.1.
 metica → divja
 metica → gorska
 metica → konjska
 metlika trava 32;32.1.
 metlikovina 32;32.1.
 metlikovina 32;32.2.
 morski luk 22;22.7.
 muškotel 30;30.1.
 mušmulj 21.
 mušmulja 21.
 nešplin 21.
 opak trava 24.
 orah 26;26.2.
 oreh 26;26.2.
 orih 26;26.2.
 orih → indijanski
 orih → tvrdi
 orišac 26;26.4.
 orišac → slatki dišeći
 paprača → vodena
 pčelina ljubica 29;29.2.
 pčelja ljubica 29;29.2.
 pestac 26;26.7.
 pestača 26;26.7.
 planika 31.
 poljni luk 22;22.5.
 por → divji
 por 22;22.3.
 posed 32;32.2.
 prasji luk 22;22.4.
 pulinja 29;29.1.
 ruža 30;30.1.
 ruža grozde 30;30.2.
 ruta → kamena
 rutica → kamena
 sas → kozji
 sasac → kozji
 slatki dišeći orišac
 26;26.4.
 slatko grozde 30;30.1.
 slez → beli
 šćav 19.
 šipak 21.
 škanjula 22;22.6.
 šparga 34.
 šparoga 34.
 tikva → zemeljska
 tikva → zemljena
 trator 23;23.2.
 trator cvit 23;23.1.
 tratorina 23;23.2.
 trava suprot čaron 33.
 trava → kopitnjak
 trava → metlika
 trava → opak
 trs → divji
 trs 30;30.5.
 tvrdi orih 26;26.3.
 vinika 30;30.4.
 vodena paprača 20;20.1.
 zelena loboda 36;36.2.
 zemeljska tikva 32;32.2.
 zemljena tikva 32;32.2.
 zvezda 27;27.2.
 zvezdača 27;27.1.
 zvezdenica 27;27.1.
 zvezdenka 27;27.1.

LITERATURA

1. André= J. André, *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris 1956.
2. Bauhin= C.Bauhin, *Pinax botanici, sive Index in Theophrasti, Dioscoridis, Plinii et Botanicorum qui a saeculo scripserunt opera plantarum circiter sex millium ab ipsis exhibitorem nomina*, Basilea 1671.
3. Belostenec = J. Belostenec, *Gazophylacium seu latino-illyricorum...*, I; *Gazophylacium illyrico – latinum...*,II, Zagrabiae 1740.
4. Bezlaj= F.Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I-II (A-J, K-O), Ljubljana 1977,1982.
5. Carnoy= A. Carnoy, *Dictionnaire étymologique des noms grecs de plantes*, Louvain 1959.
6. Chantraine= P.Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1968-1980.
7. CLG= *Corpus glossariorum Latinorum*, izd. G.Goetz, 7. sv., Leipzig 1888-1023.
8. DEI = D.Battisti – G.Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I-V, Firenze 1948-1957.
9. DELL = A.Ernout – A.Meillet *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1959.
10. Dioskurid *De materia medica* (lat. prijevod), knj. I, izd. Mihalescu, Iași 1938; knj.II-V, izd.H.Stadler, *Romanische Forschungen*, X (1899), str.181 i d.; 369 i d.; XI (1901), str. 1 i d.;XIII 1902), str. 161 i d.
11. FEW= W.v.Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, I-XXI, Tübingen 1948 – Basel 1965.
12. Frisk= Frisk *Griechisches etymologisches Wörterbuch* I-II, Heidelberg 1960.
13. Grlić= Lj. Grlić, *Enciklopedija samoniklog jestivog bilja*, Zagreb 1990.
14. Habelić= *Dictionar, ili Reči slovenske svekšega vkup zebrane, v red postavljene i dijačkemi zlahkotene trudom Jurja Habelića*, Nemški Gradec 1670.
15. Jambrešić= A. Jambrešić, *Lexicon latinum Illyrica, Germanica et Hungarica locuples...*, Zagrabiae 1742.
16. KR= *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, JAZU – Zavod za jezik, Zagreb, sv. 1-6 (A-mučitelica), 1984-1991.
17. Kušan= F.Kušan, *Ljekovito i drugo korisno bilje*, Zagreb 1956.
18. LEW= A.Walde – J.B.Hofman, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 3.izd. 1932.
19. Marzell= H.Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, I-IV; Registerband V, Leipzig-Stuttgart 1937-1979.
20. Parčić= D.A.Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, 3.izd., Zadar 1901.

21. Patačić= A.Patačić, *Dictionarium latino-illyricum et germanicum...*, (rkp.1054 str.), Veliki Varadin i Kaloča, 1772-1779. (Više podataka o tome v. KR 1,33).
22. Penzig= O.Penzig, *Flora popolare italiana* I-II, Genova 1924.
23. Plinije *Naturalis Historia*, ed W.H.J. Jones, The Loeb Classics, London 1956. i d.
24. Ps.Apulej= Pseudo-Apulej, *Herbarius*, izd.Howald-Sigerist, Leipzig 1927.
25. Ps.Diosk.= Pseudo-Dioskurid, *De Herbis femininis*, izd.H.F.Kästner, Hermès XXXI (1896, str.578-636; XXXII (1897), str. 160 i d.
26. REW= W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etylmogisches Wörterbuch*, Heidelberg 1935 (3.izd.).
27. Simonović= D.Simonović, *Botanički rečnik. Imena biljaka*, Beograd 1959.
28. Skok= P.Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb 1971-1974.
29. Sophocles= E.A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Cambridge Mass. – Leipzig, II. izd. 1914.
30. Strömberg= R.Strömberg, *Griechische Pflanzennamen*, Göteborg 1940.
31. Šulek= B. Šulek, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb 1879.
32. Tozzetti= O.Targioni Tozzetti, *Dizionario botanico italiano*, Firenze 1858.

Résumé

LES NOMS DE PLANTES DANS LE "LEXICON LATINO-ILLYRICUM" DE PAVAO RITTER VITEZOVIĆ

Dans la seconde partie de cette série de contributions sur la composante phytonymique dans le dictionnaire manuscrit *latin-illyrique (croate)* de P. Ritter Vitezović on procède par l'analyse aussi bien étymologique que formelle et onomasiologique des noms de plantes. Pour chaque nom on cherche à donner l'identification (exprimée par le nom systématique aujourd'hui valide) aussi bien du nom latin que croate.

L'analyse comprend 95 phytonymes croates, ce qui constitue un tiers du corpus en question. Toutes les dénominations sont comparées avec les attestations constatées dans les dictionnaires *kaikaves* (Belostenec, Jambrešić et Patačić), ce qui nous a rendu possible une vue d'ensemble sur cette classe relativement fermée et une identification plus sûre des formes phytonymiques attestées par Vitezović.

Afin d'être plus sûr en ce qui regarde les attestations latines de Vitezović, on les a comparées avec les noms de plantes des Anciens et les phytonymes qu'on trouve dans les classifications pré-linéennes médiévales.